

درنگی بر اندیشه مشکان طبسی در مجله دبستان

ابراهیم حافظی^۱

چکیده

مجله دبستان یکی از آثار فاخر فرهنگی است که سید حسن مشکان طبسی در زمانه‌ای که افراد انگشت‌شماری دست به انتشار نشریه می‌زدند، مجله‌ای منتشر کرد که محتوایی ادبی داشت. مورخان مجله «دبستان» را نخستین مجله ادبی خراسان و سومین مجله ادبی ایران نامیده‌اند و آن را جزء یکی از منابع مهم در استنادات ادبی بشمار آورده‌اند. طبسی این مجله را در سال ۱۳۰۱ منتشر کرد و پس از ۲۱ شماره به دلیل مشکلات مالی و همچنین سفرش به تهران، امتیازش را به شیخ احمد بهار سپرد. در این تحقیق با بررسی محتوا سعی شده هدف باطنی مشکان که همانا ترویج و اصلاح خط و زبان است نه اصلاح ادبیات را از درون مقاله‌ها و اشعار ارائه شده کنکاش نماییم. مطرح خواهد شد که او هر آنچه را که برای بهبود ادبیات و ترویج مطالعه مفید می‌داند از رمان گرفته تا شعر و سرگرمی به مجله وارد می‌کند. علاوه بر این به شیوه نگارش دبستان در شماره‌های مختلف اشاره خواهد شد و نیز به نویسندگان این مجله و تأثیر آن بر حوزه ادبیات اشاره خواهد شد.

کلیدواژه‌های موضوعی: مجله دبستان، سید حسن مشکان طبسی، روزنامه‌نگاری خراسان، نشریات ادبی

مقدمه

مجله «دبستان» در مشهد به قطع خشتی، با چاپ سربی و به صورت ماهیانه منتشر می‌شد. این مجله را سومین مجله ادبی ایران و اولین مجله ادبی خراسان نامیده‌اند که مقاله‌های سودمندی چاپ می‌کرد. محتوای دبستان مطالب علمی و ادبی است. ترویج زبان و ادبیات فارسی امروزی از مهم‌ترین دغدغه‌های متصدیان مجله بوده و شاید به همین دلیل است که در سال دوم پس از تأسیس «انجمن ادبی خراسان»، ناشر افکار و نوشته‌های اعضای انجمن می‌گردد. بسیاری از هم‌عصران مشکان چون ملک الشعراء بهار، شمس‌المعالی دادستان مدیر نشریه چمن، مرتضی میرزا مدیر

روزنامه خورشید، احمد دهقان مدیر نشریه فکر آزاد، رفعت التولیه مدیر نشریه شرق ایران، فضل الله آل داوود مدیر مجله الگمال و ... مشوق او در چاپ مجله بوده اند (مجله دبستان، ۱۳۰۲، ص ۱-۲).

سید حسن مشکان طبسی و مجله دبستان

سید حسن مشکان طبسی، زاده سال ۱۲۵۸ شمسی در طبس و فرزند سید مهدی میرزاهاست. وی علاقه‌مند به علم بود و از کودکی در کسب معارف کوشید. علم را نه به‌عنوان وسیله معیشت که به‌عنوان یک اصل عقلی پذیرفته بود. بسیاری از علوم متداول عصری که در آن به سر می‌برد را آموزش دیده بود. از فقه و اصول تا زبان عربی، ریاضی، نجوم، طبیعیات، منطق و ادبیات را نزد اساتید زمانش آموخت و بسیاری از علوم را زمانی که به تمایلات طلاب آشنایی یافت، تدریس و ترویج می‌نمود. مشکان ۷۰ بهار را پشت سر گذاشته بود که در ۲۸ دی‌ماه ۱۳۲۷ شمسی بر اثر سگته دارفانی را وداع گفت و در حرم عبدالعظیم شهرری به خاک سپرده شد (گلچین معانی، ۱۳۴۶، ص ۹۸-۱۰۷).

طبسی علاوه بر آثار قلمی که دارد، یک اثر جاودانه به نام مجله «دبستان» را تأسیس و مدیریت کرده است. اولین شماره آن در آبان ۱۳۰۱ چاپ شد. این مجله در دو دوره انتشار یافته است. سال اول آن پس از آغاز انتشار به‌صورت منظم در یک سال چاپ و با شماره ۱۱-۱۲ در مهر ۱۳۰۲ به پایان رسید و مشکان علی‌رغم میل باطنی‌اش به دلیل مشکلات مالی و عدم پرداخت وجوه اشتراک توسط مشترکین ناچار به تعطیلی مجله می‌شود. انتشار دوره دوم «دبستان» از آذر ۱۳۰۵ به درخواست انجمن ادبی خراسان^۲ آغاز شد (مجله دبستان، ۱۳۰۵، ص ۲). در مجموع ۲۱ شماره از مجله «دبستان» با نظارت و نویسندگی مشکان طبسی منتشر گردید و پس‌از آن به دلیل سفرش به تهران برای تصدی پست دولتی، امور مجله به شیخ احمد بهار سپرده شد. بهار شماره ۹ سال دوم را به‌عنوان مدیرمسئول و شماره ۱۰ یا شماره‌های دیگر را با اختیارات کامل اداره و منتشر نمود (حیدری، ۱۳۸۹، ص ۴۰۹) و پس‌از آن برای همیشه مجله دبستان تعطیل گردید. مشکان در شرح انتقال امتیاز آن چنین می‌نویسد:

«چون این بنده سید حسن طبسی به همین زودی عازم طهرانم جناب آقای آقا شیخ احمد بهار را بداره

محترمه معارف خراسان معرفی کرده اینک آقایان مشترکین و کلیه کسانی که بداره مجله دبستان سروکاری

۲ - انجمن ادبی خراسان در سال ۱۳۰۴ ش. در دوره ریاست محمد ملک‌زاده برادر ملک‌الشعرا بهار در اداره معارف خراسان تأسیس شد. ابتدا عبدالجواد ادیب نیشابوری ریاست افتخاری انجمن را به عهده داشت، اما در اصل امور اجرایی و اداره آن به دست مشکان طبسی انجام می‌شد و به دلیل نقش طبسی در انجمن ادبی مجله «دبستان» مجدد برای انتشار انتخاب و ناشر افکار اعضای انجمن شده بود.

دارند نیز ایشان را معرفی می‌کنم و خواهش می‌کنم هرگونه کاری چه راجع بامور تحریری و چه راجع بوجوه اشتراک داشته باشند بایشان مراجعه کنند و امضای ایشان را در قبوض و اوراق رسمی معتبر بشناسند. مدیرمسئول مجله دبستان سید حسن طبسی» (مجله دبستان، ۱۳۰۶، ص ۳۷۵).

شیخ احمد بهار از بهترین دوستان طبسی است و مطالب بسیار از او در «دبستان» چاپ شده و مشکان طبسی نیز برخی از مقالات خود را در روزنامه «بهار» که متعلق به شیخ احمد بوده، چاپ می‌کرده است. طبسی درباره نقش بهار در انتشار «دبستان» نوشته است:

«آقای آقا شیخ احمد بهار صاحب مطبعه خراسان و مدیر محترم جریده شریفه بهار بیش از همه کس بدبستان مساعدت نموده‌اند چه از حیث طبع و چه از حیث کاغذ و وسایل انتشار که اگر مساعدتهای مادی و معنوی ایشان نبود محققاً موفق باتمام این سال نمیشدم. انتشار این مجله هم در حقیقت یکی از خدمات معارفی این شخص محترم بشمار میرود» (مجله دبستان، ۱۳۰۲، ص ۳).

طبسی با «دبستان» به دنبال ترویج فارسی امروزی است. او چگونگی تکمیل و تهذیب آن، تعلیم آسان و ترویج آن در سایر ملل را مسلک نشریه می‌داند (همان، ۱۳۰۲، ص ۴). مشکان عقیده داشت زبان ادبی امروزی با تمام الفاظ و ترکیباتش باید ثبت و ضبط شود و نیاز به رجوع برای استفاده از ادبیات گذشته نیست. مقاله‌های مندرج در دبستان بسیارند که زبان و ادبیات فارسی را نقد و مرور کرده‌اند. چاپ بیش از ۲۰ مقاله درباره زبان و ادبیات فارسی، ۳ مقاله درباره زبان‌های محلی، ۳ مقاله درباره خط و اهمیت آن، مطالبی درباره شعر و شاعری و چاپ اشعار بسیار از شاعران معاصر تلاش نویسندگان «دبستان» برای پرورش زبان فارسی است.

اندیشه مشکان طبسی در مجله دبستان

رویکرد جالب طبسی در باب زبان فارسی و انتقادات به افکار اصالت جویانه متجددان ملیت‌پرست که در آن روزگار متداول بوده یکی از دیگر وجوه تمایز این نشریه از اقران هم‌عصرش به حساب می‌آید. او بشدت تلاش‌هایی که در آن زمان برای زدودن زبان فارسی از لغات عربی و ترکی انجام می‌شده را می‌نکوهد و نیاز اساسی زبان فارسی را فارغ از این تلاش‌ها؛ تشکیل و تصویب مجلسی خاص برای ارائه یک‌زبان رایج و رسمی در کشور دانسته است (رفیعی، ۱۳۸۹، ص ۱۰).

«ما احتیاج به اینکه لغت خود را از الفاظ و عبارات عربی یا غیرعربی تنقیح کنیم نداریم. بلکه محتاج به یک مجلس رسمی هستیم که برای معانی جدید الفاظی را معین کند تا همه پیروی کنیم» (همان، ۱۳۰۲، ص ۱۱).

دبستان تأکید بر اصلاح خط و زبان دارد. طبعی مقدم بر هرگونه معارفی و اساس پیشرفت و ترقی را توجه به خط و زبان می‌داند. او تأکید دارد که ما باید به زبان فارسی در هر مقوله‌ای کتاب داشته باشیم تا نیازی به تقلید از خارجی‌ها نباشد.

«... باین اکتفا می‌کنیم که معارف اصل همه ترقیات است و چیزی بدتر از جهل نیست. لکن مقدم بر همه چیز اینست که زمینه معارف یعنی خط و زبان اصلاح شود، وقتی ما ایرانیها حقیقتاً معارف داریم که همه علوم بزبان فارسی و از روی کتب فارسی تدریس شود. وقتی معارف داریم که هرگاه معلم می‌خواهد فداکاری درراه وطن را بشاگرد درس بدهد بعوض ژاندارک یک دختر دهاتی فرانسوی، که در چند قبل از این میزیسته، بتواند یکی از رجال ایرانی همین عصر را مثال بیاورد» (همان، ۱۳۰۲، ص ۲۹-۳۱).

چاپ اشعار برگزیده در سال اول از شاعران قدیم (عنصری، سعدی، حافظ، ناصر خسرو، باباطاهر و...) و جدید (محمود فرخ، ادیب نیشابوری، شیخ احمد بهار، جلال الممالک، تجلی سبزواری، محمدهادی مجتهدی بیرجندی) است ولی سال دوم بیشتر به شاعران معاصر و خراسانی (محمد افسر، شیخ حسن هروی، سید حسن طبسی، عبدالحسین آگاهی و دیگران) پرداخته و شعرهای منتخب چاپ شده از آنهاست.

بعد از زبان و ادبیات فارسی، دومین مقوله مورد توجه طبسی در «دبستان» پرورش روح و جسم، توجه به اخلاق، وطن پرستی و ترقی خواهی و سعادت بشر است که در اکثر مقاله‌های چاپ شده، به نوعی بر این مفاهیم تأکید نموده و خواننده را به تأمل در این زمینه دعوت می‌کند. کسب تحصیل و معارف و ورزش مهم‌ترین شاخصه‌های آن معرفی شده است.

«ما دو چیز را سرمایه سعادت هر ملت می‌دانیم: یکی تحصیل، دیگری ورزش. زورخانه با مدرسه همدوش و در خدمت به ملت با آن مساوی است» (همان، ۱۳۰۲، ص ۲۲).

کسب علوم و معارف را مایحتاج روح انسان می‌داند و تا کید دارد آن‌گونه که غذا و لباس برای بدن لازم است اگر از معلومات محروم بماند روحش ناقص و ضعیف و ادراکاتش سست و سخیف خواهد بود و این چنین فردی در رتبه نازله حیوانیت باقی و از مزایای عالی بشری بی‌نصیب خواهد ماند (همان، ۱۳۰۲، ص ۱-۲).

«دبستان» در اکثر مقاله‌های چاپ شده تأکید بر تقویت روح و ترقی خواهی دارد. مثال‌هایی از آنچه در فوق رفت، بسیار است. طبعی چه در مطالب ادبی و چه در مطالب علمی سعی کرده به گونه‌ای گزینش نماید که هدف اصلی‌اش یعنی کسب معارف و تشویق به تحصیل و پرورش روح در آن مستقیم یا غیرمستقیم به خواننده منتقل شود. طرح سلسله مقاله‌های علمی در نقد خرافات برای برانگیختن قوه تعقل و تفکر بشر است. خود در بخشی از مجله به آن اشاره دارد که:

«... این عصر عقل و علم است ملتی که ده میلیون نفوس دارد و صد نفر عالم در حقیقت صد نفر است، انسان آنست که عقل و تمیز داشته باشد و دارای معلومات مفیده باشد و بتواند نیک و بد و خطا و صواب را از هم تمیز بدهد. اما اگر هر شارلاتانی او را مثل بهایم بهر طرف براند حال او حال حیوان است و در عین آنکه مدعی آزادی است خریدوفروش می‌شود....» (همان، ۱۳۰۲، ص ۹).

سؤالات هوش را با این تفکر طرح می‌کند که برای سنجش عقل عملی جوانان و وادار کردن آن‌ها به پیدا کردن راه‌هایی برای فرار از مشکلات زندگی، باید به دنبال حل سؤالات و مسائل ذهنی باشند. مسائلی که مطرح می‌شود در ارتباط با مسائل زندگی است.

«اگر گرگی و گوسفندی و دسته علفی داشته باشیم و بخواهیم آن‌ها را از نهر پهنآوری بنتهایی عبور دهیم و نتوانیم دو تا از اینها را بیک مرتبه بگذرانیم و نخواهیم گرگ را نزد گوسفند یا گوسفند را پیش علف بگذاریم چگونه با دست‌تنها آنها را باید عبور داد؟» (همان، ۱۳۰۲، ص ۳۳).

افکار ترقی خواهانه مشکان طبعی آن چنان ذهنش را مشغول می‌کند که به فکر چاپ رمان به‌ضمیمه مجله «دبستان» می‌افتد.^۳ او رمان را سبب سعادت بشر و عبرت‌آموزی و ترقی در نسل بشر معرفی می‌کند و هدفش از این اقدام را چنین شرح می‌دهد:

^۳ رمان مورد اشاره «داماد فراری یا سرگذشت یک نفر فراری از محبس» نام دارد که به قلم آلفرد ماسارد تألیف شده و سید حسن طبعی آن را ترجمه کرده است. یک نسخه از ترجمه این کتاب ۷۱ صفحه‌ای در ۴ بخش به‌ضمیمه مجله دبستان از شماره ۷ تا ۱۲ سال اول به چاپ رسیده است. تاکنون یک‌بار این کتاب ترجمه و چاپ شده که همین ترجمه طبعی است.

«یک رمان جدید التالیف قابل استفاده بتدریج در این چند شماره بقیه سال منتشر خواهد شد که در حقیقت یک درس نافی خواهد بود برای خوانندگان دبستان. رمان صورت زندگانی اجتماعی بشری است و اگر دیده عبرت و قوه فکرتی باشد، بقدری که در ده سال زندگی برای انسان، تجربه و اطلاع حاصل می‌شود، از یک رمان هم میتواند حاصل شود (همان، ۱۳۰۲، پشت جلد).

او خواندن رمان را باعث کسب درس‌های اخلاقی، علمی و دینی می‌داند و می‌نویسد:

«اروپائیان بیشتر از سایرین این قضیه را تعقیب کرده و افسانه نویسی را بحد کمال رسانده‌اند. به طوری که همه قسم اغراض دینی، سیاسی، علمی یا اخلاقی را بلسان رمان ادا کرده و ازین میلی که گفتیم در طبیعت بشر بافسانه هست استفاده‌های کلی می‌کنند چنانکه سالی هزارها رمان تألیف می‌شوند و روزنامه یا مجله‌ای نیست که مشتمل بر یک یا چند رمان نباشد. تصور میکنیم اگر یک رمان مطبوع در صفحات آخر دبستان منتشر کنیم بی‌فایده نباشد و هر کس بقدر استعداد خود منتفع شود و نظر بآنکه رمان ایرانی بشریاتی که ما می‌خواهیم فعلاً^۴ در دست نیست، یک رمان دلچسب که بتازگی در پاریس تألیف شده و در مجله (لکتور بورتوس) نشر می‌شود، ترجمه کرده بتدریج در دبستان نشر می‌دهیم» (همان، ۱۳۰۲، ص ۴۰).

نویسندگان مقالات مجله دبستان

در سال اول مجله، بیشتر مقاله‌ها فاقد نام نویسنده است و احتمال می‌رود بیشتر به قلم سید حسن طبسی باشد. مگر مقاله‌هایی که سلسله وار هستند و در برخی موارد نام نویسنده ذکر شده است. مقاله‌هایی بانام «انقلاب ادبی»^۴ که در ۵ بخش در شماره‌های مختلف به چاپ رسیده، گمان می‌رود به قلم مصطفی عامری از اعضای انجمن ادبی خراسان باشد.^۵ نام‌هایی چون سعید نفیسی، عبدالله سیار، بقراط الحکماء، عضدالتولیه مترجم مقاله‌های طب در اسلام، دکتر مسیح السلطنه و ... نویسنده برخی مقاله‌ها در دوره اول مجله هستند.

دبستان دوستداران بسیاری داشت که مقاله‌ها و مطالبی برای مجله می‌فرستادند تا چاپ شود و یا روش‌هایی که مجله بکار می‌برد سبب تهییج نویسندگان و ارسال مطلب برای مجله می‌شد. یکی از بخش‌هایی که به‌ویژه در سال اول

^۴ از بهترین مقاله‌های مجله دبستان است که نویسنده بر ترویج، گسترش و ترقی زبان و ادبیات فارسی تأکید دارد و زمینه شناخت ادبیات وطنی را عاری شدن یا کمتر شدن از واژه‌های ادبیات شرقی و غربی می‌داند و انقلاب ادبی را رفع کننده نواقص و تطبیق‌دهنده با مقتضیات عصر حاضر تعریف می‌کند.
^۵ در شماره ۹ سال دوم نامش در پایان مقاله آمده است.

مجله دیده می‌شود، چاپ سؤال و فرضیه‌های علمی، فلسفی و یا دینی بود که نویسندگان متعهد را وادار به تنظیم پاسخ می‌کرد و این خود باب یک مقاله‌ای بود که در مجله بسیار دیده می‌شود. یکی از این نویسندگان که مقاله‌هایی در پاسخ به سؤال‌های طرح شده فرستاده، میرزا رضا مجتهد دامغانی از علمای دینی شهر مشهد و متوفی ۱۳۴۶ ق. است. بیش از ۵ نوشته از او در مجله به چاپ رسیده است. مقاله‌های مکاشفه قرآنی نیز از اوست.^۶

در شماره‌های ۲ الی ۴ اطلاعات مفیدی در باب رادیوم و نقش آن در علم طب جدید ارائه شده و در ضمن از شماره ۵ به بعد هم سلسله مطالبی در باب تاریخ طب اسلامی و معرفی میراث علمی اسلام در زمینه طبابت آورده شده است. اشعار و منثوراتی که ارسال شده رنگ نشریه را از شماره‌های هفتم به بعد تبدیل به نوعی کشکول ادبی کرده است (رفیعی، ۱۳۸۹، ص ۱۰) در سال دوم که با تشویق اعضای انجمن ادبی خراسان دوباره انتشار «دبستان» شکل می‌گیرد و با قول مساعد اعضای انجمن برای ارسال مقاله همراه است. مقاله‌های بسیاری دیده می‌شود که همگی از اعضای انجمن ادبی خراسان است و نام آن‌ها بر فهرست مندرجات مجله آمده است. در این سال پرکارترین نویسندگان بعد از سید حسن طبسی با بیش از ۲۰ مقاله، سید حسین موسوی معروف به ادیب بجنوردی (۱۲۵۹-۱۳۴۱ ش.) از علمای فرهنگی و ادبی خراسان، بیش از ۱۴ مقاله چاپ کرده است. میرزا سید عبدالله خان سیار مترجم مطالب علمی نیز از پرکارترین نویسندگان مجله است. مطالب علمی که ترجمه مقاله‌های خارجی است، به قلم اوست. شیخ احمد بهار، محمدکاظم تهرانیان، مصطفی عامری، شیخ حسن هروی، میرزاعلی اکبر شهیدی از نویسندگان پرکار سال دوم مجله هستند.

در مجموع مقاله‌های چاپ شده از نویسندگان نشان می‌دهد که مجله «دبستان» از مقبولیت در بین بزرگان ادبی و فرهنگیان برخوردار بوده و همکاری مؤثری در تهیه مقاله و چاپ در مجله داشته‌اند و شاید همین تعدد نویسندگان و حضور نویسندگان برجسته در این مجله باشد که «دبستان» امروز یکی از منابع مستند پژوهشگران محسوب می‌شود. سید قطبی به نقل از شماره ۱ سال دوم مجله دبستان آورده است، دارای همان مزایای سال اول و حاوی همان قسم مقالات و مندرجات خواهد بود و به علاوه چون به خواهش و تشویق انجمن ادبی خراسان به طبع و نشر اقدام می‌شود و اعضای انجمن... وعده دادند که به مقالات علمی و ادبی و ترجمه سودمند از سایر السنه به دبستان کمک کنند ظن قوی می‌رود که به وعده خود وفا کرده موجبات رجحان سال دوم بر سال اول فراهم کنند (سید قطبی،

^۶ - مقاله‌های مکاشفه قرآنی بر حس وطن خواهی و غرور ملی و حمایت از تولیدات صنعتی، علمی و ادبی داخلی با استناد به آیه‌های قرآنی تأکید دارد.

۱۳۹۳). رویکرد ارائه مطالب ادبی، علمی و سایر مباحث در طی ۲ سال انتشار مجله تفاوت زیادی ندارد، اما مرور محتوای دوره دوم مجله نشان می‌دهد که علی‌رغم تلاش طبسی برای چاپ بهتر آن، هرچند این دوره وابسته به انجمن ادبی است ولی تأکید آن بر روی ادبیات فارسی، نسبت به دوره اول کم‌رنگ‌تر شده است. در دوره اول ۲۲ مقاله تخصصی در حوزه ادبیات، خط و زبان فارسی چاپ‌شده درحالی‌که در دوره دوم این آمار به ۱۱ تا ۱۲ مورد می‌رسد. مقاله‌های علمی دوره اول بیشتر به نجوم و کواکب آسمانی اختصاص دارد که طبسی تنظیم و چاپ می‌کرده، چون از علوم موردعلاقه‌اش بوده، اما در سال دوم مطالب علمی به صنعت برق و علوم وابسته آن بیشتر اختصاص دارد و همه آن‌ها توسط عبدالله سیار تنظیم شده است. ناگفته نماند تمام مطالب علمی، حاصل ترجمه از نشریات خارجی است.

مجله «دبستان» در سال اول هرچند تنوع مطالب دارد و تعدد مقاله را شاهد هستیم اما خط سیری مشخصی را دنبال می‌کند. به اصولی چون اهمیت به زبان فارسی، توجه به تحصیل و کسب معارف، پرورش روح، برانگیختن حس ترقی‌خواهی در اکثر مقاله‌های ارائه‌شده پایبند است.

سید قطبی (۱۳۹۳) در این زمینه این‌گونه نگاشته است:

«موضوع کلی مجله دبستان علمی و ادبی است. اما کیفیت و تنوع مطالب در سال دوم انتشارش بیشتر از سال اول است. البته دلیل اصلی آن همراهی انجمن ادبی خراسان و افزایش نویسندگان از یک‌به‌نه نفر نویسنده دائمی و چندین نفر نویسنده موقت است که هر کدام تخصص خاصی دارند» (همان).

به نظر می‌رسد در سال دوم انسجام خاص و هدف‌داری در تنظیم مطالب هر شماره مجله نبوده است و برخلاف سال اول که می‌توان رسم‌الخطی برای مجله متصور بود، این دوره بیشتر معرف اعضای انجمن و نوشته‌های آن‌هاست که از هر دری سخن می‌رانند. تنوع اطلاعات این دوره در بررسی آمار مقاله و مطالب هر حوزه قابل برآورد است.^۷ یکی از ویژگی‌های مجله دبستان انتشار مطالبی است که ارزش تاریخی بالایی دارد و فقط در این نشریه چاپ‌شده است. مانند «مرامنامه هیئت اتحادیه معلمان مدارس خراسان» (همان).

۷ - برآورد عناوین و مطالب مندرج در سال دوم مجله این موضوعات را با این آمار نشان می‌دهد: ادبیات ۱۲ مورد؛ مباحث علمی ۱۸ مورد، فلسفه ۱۴ مورد، سخن بزرگان و اندرزهای حکیمانه ۵ مورد، معرفی بزرگان ادبی و علمی ۴ مورد، معرفی کتاب و نقایس ۳ مورد، مقاله در حوزه اسلام‌شناسی، تاریخ و جغرافیا و پزشکی هر کدام ۲ مورد (منظور از مورد، تعداد مقاله یا مطلب هست).

از نظر نگارنده باید دودسته بندی را بر مجله «دبستان» متصور بود. از نظر اعتبار علمی نویسندگان می‌توان دوره دوم مجله را برجسته دانست. اما از نظر محتوایی و خط فکری مستقل، دوره اول مجله منسجم‌تر اداره شده و بیشتر در تحقیقات و پژوهش‌ها استفاده می‌شود.

سخن پایانی

در ارزیابی نهایی می‌توان چنین نوشت که؛ در عصری که انتشار یک برگ نشریه، مصائب عظیمه‌ای داشته و از نپرداختن وجوه اشتراک توسط مشترکین^۸ تا ممیزی‌های حکومتی^۹ و غیره، چالش‌های بسیار در سر راه انتشار یک نشریه ایجاد می‌نمود، «دبستان» تأسیس شد تا حرف جدیدی در حوزه ادب فارسی بزند و از انقلاب ادبی بحث کند. مشکان طبسی و همکارانش با انتشار این مجله شاهکاری ماندگار تأسیس نمودند که اکنون در آستانه صدسالگی تأسیس آن، هنوز یکی از منابع مهم در تحقیقات و استنادهای پژوهشگران عرصه ادب و فرهنگ به حساب می‌آید.

منابع

۱. الهی، حسین (۱۳۷۸). **روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان**. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
۲. حیدری، آزاده (۱۳۸۹). **فهرست مجله‌های فارسی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی از ابتدا تا پایان سال ۱۳۸۶**. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
۳. رفیعی، محمدحسین (۱۳۸۹). **شرحی بر مجله ادبی دبستان، روزنامه فرهیختگان، ش ۴۳۶**.
۴. سید قطبی، مهدی (۱۳۹۳). **دبستان؛ نخستین مجله ادبی خراسان**. فصلنامه مطبوعات بهارستان، دوره جدید ش ۲ (پیاپی ۶) پاییز.

۸ - طبسی بارها در مجله از نپرداختن وجوه اشتراک توسط مشترکین گلایه کرده و حتی مجبور می‌شود پس از انتشار ۱۲ شماره سال اول، به دلیل مشکلات مالی و وصول نشدن وجوه اشتراک، مجله را تعطیل کند.

۹ - این نشریه ۲ سال پس از کودتای رضاخان تأسیس شد، زمانی که بسیاری از نشریات تعطیل یا توقیف شدند و کمترین مجوز برای انتشار مطبوعات جدید صادر می‌شد و معمول نشریات در حال انتشار نیز ثناگوی رضاخان و اطرافیان بودند.

۵. شهوازی بختیاری، ستار (۱۳۸۳). نام‌ها و نامه‌ها: روایتی از روزنامه‌ها و روزنامه‌نگاران

خراسان در دوران قاجاریه. مشهد: ایوار.

۶. صدرهاشمی، محمد (۱۳۶۳). تاریخ جراید و مجلات ایران. اصفهان: کمال.

۷. طهرانیان، عبدالباقی (۱۳۱۶). سالنامه شرق ایران. مشهد.

۸. گلچین معانی، احمد (۱۳۴۶). یادى از علامه فقید مرحوم سید حسن مشکان طبسی. نامه

آستان قدس، ش ۲۹-۳۰.

۹. مجله دبستان (آرشیو شماره‌های ۱ تا ۱۲ سال اول و ش ۱ تا ۹ سال دوم) در کتابخانه آستان قدس

رضوی.

